

Жихарева О. О.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПОНЯТТЄВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ ЕКОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті, спираючись на проведений лексикографічний аналіз словникових дефініцій, виведено поняттєву структуру концепту ЕКОЛОГІЯ в сучасній англійській мові шляхом виокремлення її релевантних складників.

Ключові слова: концепт, екологія, лексикографічний аналіз, поняттєва структура.

В статье, опираясь на проведенный лексикографический анализ словарных дефиниций, выводится понятийная структура концепта ЭКОЛОГИЯ в современном английском языке с целью выделения её релевантных составляющих.

Ключевые слова: концепт, экология, лексикографический анализ, понятийная структура.

This paper infers, via the lexicographic analysis of dictionary items, the notional structure of the concept ECOLOGY in Modern English by way of determining its relevant constituents.

Key words: concept, ecology, lexicographic analysis, notional structure.

У сучасному глобалізаційному суспільстві серед основних тем, що потенційно впливають на дискурсивний простір людства, вирізняються як ключові: стан та погіршення екологічної світової та локальних ситуацій, екологічна криза, оптимізація охорони навколишнього середовища [3; 6; 7; 8]. Широке розповсюдження екологічно значущої проблематики сприяло виокремленню і виникненню нового типу дискурсу – екологічного в його різноманітних версіях (медійний, науковий, художній, біблійний) ключовими концептами якого є ПРИРОДА і НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.

Актуальність вивчення концепту ЕКОЛОГІЯ, що є **об'єктом** цієї статті, зумовлена все більшою вагою екологічної проблематики серед категорій сучасності, життєво важливих для суспільства і, зокрема, людини.

Мета нашого дослідження – розкриття поняттєвої структури концепту ЕКОЛОГІЯ в сучасній англійській мові, що становить **предмет статті**, шляхом установлення лексико-семантичних варіантів відповідної лексеми. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) провести дефініційний аналіз імені концепту ЕКОЛОГІЯ; 2) дослідити історію розвитку досліджуваного концепту в англійській мові, спираючись на процедури етимологічного аналізу; 3) систематизувати релевантні для аналізованого концепту ЛСВ; 4) вивести поняттєву структуру концепту ЕКОЛОГІЯ в англійській мові.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу концепту ЕКОЛОГІЯ, обґрунтуємо методіку нашого дослідження. Усталеним є тлумачення концепту як трикомпонентної структури, яка містить поняттєвий, образний і ціннісний [9, с. 91], чи значущісний [2, с. 4-5] складники. Акцент на поняттєву складову уможливує, спираючись на словникові дефініції, виділення окремої поняттєвої структури концепту, у нашому разі концепту ЕКОЛОГІЯ. «Звернення до словників дозволяє розкрити зміст мовних одиниць, які виступають іменем концепту, і, відповідно, розглянути його поняттєву складову» [1], оскільки «поняттєвий елемент формується фактичною інформацією про реальний чи уявний об'єкт» [13, с. 38].

Базові ознаки досліджуваного концепту виявимо з огляду на етимологічний аналіз лексеми *екологія*. Слово *ecology* походить від грецьких слів *oikos* «дім, місце існування, житло» та *-logia* «наука про», тобто «наука про дім, місце існування» [21]. Як термін, лексема почала вживатися у XIX столітті (точніше датування – 1873 рік) після того, як у 1866 році німецький зоолог Е. Геккель вперше запропонував назву *Okologie* на позначення галузі науки, яка має справу зі зв'язками живих організмів та середовищ їх існування («branch of science dealing with the relationship of living things to their environments») [там само]. Значення слова розширилося, починаючи з 1960-х років, включаючи позначення діяльності проти забруднення навколишнього середовища. Таким чином, розглянувши базові ознаки концепту ЕКОЛОГІЯ, виводимо його поняттєве ядро, яке історично утворене такими ознаками: «зв'язок між живими організмами і середовищем їх існування», «наука про місце існування», «діяльність проти забруднення навколишнього середовища».

Спираючись на словникові дефініції аналізованого концепту, уточнімо похідні від нього ключові концепти англомовного екологічного дискурсу. Для цього розкладемо цілісне значення досліджуваної лексеми на значущі складники, які у мовознавстві, головним чином, представлені терміном *сема* [4, с. 294; 10, с. 115], а слова, представлені в дефініції, актуалізують семи, які складають значення, що витлумачується [11, с. 48]. У нашій статті, таким чином, будемо спиратися на семи, як окремі складники лексико-семантичного варіанту (ЛСВ). Виходячи з того, що лексичне значення слова є ідеальною сутністю, яка виступає «результатом пізнання людиною (соціумом) навколишнього світу та себе в ньому» [12, с. 88], тому у семантичній структурі лексеми *екологія/ecology* апіорі закладено сему екологічності.

Дослідження лексеми *ecology* ґрунтується на даних низки загальновідомих тлумачних словників англійської мови: Collins English Dictionary (CED) [18]; Random House Kernerman Webster's College Dictionary (RHKWCD) [24]; Oxford English Dictionary (OED) [22]; The American Heritage Dictionary of the English Language (AHDEL) [16]; Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) [20]. У більш ранніх словниках, наприклад, у словнику OED [22], досліджувана лексема не була зафіксована.

Проведений аналіз тлумачень слова *екологія* в сучасній англійській мові дозволив виявити три лексико-семантичні варіанти, які складаються у дві групи значень: 1) *наукові* (ЛСВ1, ЛСВ3); 2) *ненаукові, або повсякденні* (ЛСВ2) мовні значення (див. Табл. 1):

Таблиця 1
Дефініції лексеми *ecology*

№ п/п	Словник ЛСВ	Дефініції ЛСВ за словниками				
		OED	ANDEL	LDCE	CED	RHKWCD
1.	ЛСВ 1 наука про відношення в навколишньому середовищі (the science of relationships in the environment)	відсутня	1. a. The science of the relationships between organisms and their environments. Also called bionomics. 2. The branch of sociology that is concerned with studying the relationships between human groups and their physical and social environments. Also called human ecology	The way in which plants, animals, and people are related to each other and to their environment, or the scientific study of this	1. The study of the relationships between living organisms and their environment 3. (Sociology) the study of the relationships between human groups and their physical environment Also called bionomics	1. The branch of biology dealing with the relations and interactions between organisms and their environment 3. Also called human ecology. The branch of sociology concerned with the spacing and interdependence of people and institutions
2.	ЛСВ 2 сукупність відношень у навколишньому середовищі (the set of relationships in the environment)	-	1. b. The relationship between organisms and their environment	The way in which plants, animals, and people are related to each other and to their environment	2. The set of relationships of a particular organism with its environment	2. The set of relationships existing between organisms and their environment
3.	ЛСВ 3 охорона навколишнього середовища (environmentalism)	-	3. The study of the detrimental effects of modern civilization on the environment, with a view toward prevention or reversal through conservation. Also called human ecology	-	-	4. The advocacy of protection of the air, water, and other natural resources from pollution or its effects; environmentalism

Структуру ЛСВ1 лексеми *ecology* складають такі семи: «наука / галузь / вивчення (дослідження)» *branch* [24; 16], *science* [16], *study* [18], *studying* [16], *scientific study* [20]; «соціологія» *sociology* [16; 24]; «біологія» *biology* [24]; «причетність» *concern* [16, с. 24], *dealing* [24]; «простір» *spacing* [24]; «взаємозалежність» *interdependence* [24]; «відношення, зв'язок» *relations, interactions* [24], *relationships* [18; 16], *related* [20]; «життя» *living* [18]; «організми (жива істота)» *organisms* [18; 24; 16]; «навколишнє середовище» *environment* [18; 24; 16; 20]; «люди / група людей» *human groups* [16; 18], *people* [24; 20]; *institutions* [24]; «фізичне середовище» *physical environments* [16; 18]; «соціальне середовище» *social environments* [16]; «рослини» *plants* [20]; «тварини» *animals* [20]; «спосіб» *way* [20].

Таким чином, ЛСВ1 стосується науки (соціології, біології) про зв'язок, відношення між організмами і навколишнім середовищем. Оскільки в усіх проаналізованих тлумачних словниках у дефініції ЛСВ1 лексеми *ecology* повторюються слова *science, study, branch* позначимо ЛСВ1 таким чином: «наука про відношення в навколишньому середовищі» (the science of relationships in the environment).

Структуру ЛСВ2 складають такі семи: «цілісність, сукупність» *set* [18; 24]; «особливість, певність» *particular* [18]; «існування» *existing* [24]; «відношення, взаємодія (зв'язок)» *relationship* [16], *relationships* [18; 24]; «організми (жива істота)» *organism* [18], *organisms* [16; 24]; «навколишнє середовище» *environment* [16; 18; 24]. В окремих словниках, зокрема LDCE [20], до ЛСВ2 може належати і значення ЛСВ1, але без зазначення фрази про наукове вивчення зв'язку між рослинами, тваринами, людьми і їхнім навколишнім середовищем («the scientific study of ecological issues»). Отже, за даними тлумачних словників ЛСВ2 лексеми *ecology* вказує на знання мовців про екологію як «сукупність відношень у навколишньому середовищі» (the set of relationships in the environment).

ЛСВ3 зафіксована лише у двох словниках: RHKWCD [24] і ANDEL [16]. Структуру ЛСВ3 лексеми *ecology* складають такі семи: «дослідження» *study* [16]; «шкідливий, шкідник» *detrimental* [16]; «вплив» *effects* [16]; «сучасна цивілізація» *modern civilization* [16]; «навколишнє середовище» *environment* [16]; «погляд» *view* [16]; «запобігання» *prevention* [16]; «зміна» *reversal* [16]; «охорона, захист» *conservation* [16]; «захист» *protection* [24]; «рух на захист довкілля» *environmentalism* [24]; «пропаганда» *advocacy* [24]; «повітря» *air* [24]; «вода»

water [24]; «природні ресурси» *natural resources* [24]; «забруднення» *pollution* [24]. Крім того, у структурі ЛСВЗ закладено подвійний аксіологічний компонент – позитивну оцінку, експліковану в дефініціях за допомогою слів *protection, prevention, environmentalism, conservation*, і негативну оцінку – *pollution*.

Зміст ЛСВЗ свідчить про серйозне ставлення до охорони навколишнього середовища в сучасному англomовному соціумі, тому позначимо ЛСВЗ як «охорона навколишнього середовища» (*environmentalism*). Оскільки інформація про охорону навколишнього середовища досліджується, вивчається, пропагується і розповсюджується в суспільстві, зраховуємо ЛСВЗ до наукового за характером значення.

Аналіз трьох ЛСВ слова *ecology* демонструє семантичну близькість між ними, яка виявляється в повторенні деяких сем в усіх ЛСВ. Найбільш частотними є семи *environment* «навколишнє середовище» і *relationship (relation) (between organisms and their environment)* «відношення (зв'язок) (між організмами і їх навколишнім середовищем)», які, на наш погляд, і складають п'ятьтеве ядро концепту ЕКОЛОГІЯ в англійській мові.

В англomовних словниках зазначаються не тільки загальні відношення організмів між собою, чи тільки тваринних і рослинних організмів, але і їхній стан на території, яку вони населяють, процес взаємодії живих істот, включаючи людину; згадується також вивчення шкідливих впливів сучасної цивілізації на навколишнє середовище та захист від забруднення.

Аналіз словників тезаурусного типу за методикою О. Й. Шейгал і Є.С. Арчакової дозволяє детальніше дослідити поняттєву структуру концепту ЕКОЛОГІЯ, оскільки, як стверджує С.А. Жаботинська, «концептуальний аналіз є аналіз одних концептів за допомогою інших» [5, с. 4]. Статті у тезаурусних словниках слугують підґрунтям для виявлення «зв'язку базового імені концепту з лексемами, які також можуть бути словами-репрезентантами досліджуваного концепту чи суміжних концептів» [14, с. 247]. Відомо, що концепти є проєкціями явищ навколишньої дійсності у свідомості людини, тому вони не існують окремо від інших, подібних собі одиниць. «Як і зафіксовані в них феномени, концепти утворюють цілісну систему, компоненти якої взаємодіють між собою, встановлюють постійні зв'язки, переплітаються» [15, с. 19].

Розглянемо базове ім'я концепту ЕКОЛОГІЯ і лексичні одиниці, об'єднані з ним спільним значенням відповідно до словників-тезаурусів, в яких матеріал представлено за тематичним принципом (Oxford Thesaurus of English (OTE) [23], Collins Thesaurus of the English Language (CTEL) [19]), і тезауруса синонімічного типу (Chambers Paperback Thesaurus (CPT) [17]). Ці лексеми складають найближчу периферію досліджуваного концепту. Як видно з таблиці (див. Табл. 2), у двох з цих словників ОТЕ [23] і СРТ [17] статті з лексемою *ecology* не зафіксовано. У словнику-тезаурусі СТЕЛ [19] ключовим словом-синонімом є *environment*. Цей тезаурус був перевидано у 2002 році для сучасного користувача з урахуванням технічних та комунікаційних галузей і поняття про навколишнє середовище [19, р. vii].

Таблиця 2
Еквіваленти базового імені концепту ЕКОЛОГІЯ

№ п/п	Словник	Наявність синонімів
1.	OTE	не зафіксовано
2.	CPT	не зафіксовано
3.	CTEL	Environment, conditions, situation, scene, surroundings, context, habitat

Згідно з наведеним словниковим тлумаченням, основним лексичним репрезентантом концепту ЕКОЛОГІЯ в англійській мові можна вважати лексему *environment*, оскільки вона є домінантною і ключовою в синонімічному ряду.

Таким чином, концепт ЕКОЛОГІЯ містить такі ключові семи:

- науковість;
- зв'язок із навколишнім середовищем;
- існування у навколишньому середовищі;
- невід'ємність від живих організмів і людини;
- масштабність дослідження внаслідок життєвої необхідності захисту навколишнього середовища.

Визначення концепту ЕКОЛОГІЯ мало різняться у представлених словниках, хоча і містять неодаксові складники досліджуваного концепту. В більшості тлумачних словників концепт ЕКОЛОГІЯ представлено як «взаємовідношення між живими організмами і навколишнім середовищем». Зважаючи на те, що екологія є наукою, яка почала стрімко розвиватися лише у ХХ столітті, наразі зафіксовано невелику кількість тлумачень значення цього слова, що вказує на новизну відповідного поняття і його важливість для сучасного суспільства.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з вивченням лексеми *environment* як репрезентанта поняттєвого ядра концепту ЕКОЛОГІЯ, а також образного і ціннісного компонентів цього концепту в англomовному біблійному дискурсі.

Література:

1. Ващеулова А. С. Дискурсна вариативність концепта HAPPINESS (на прикладі американського політичного, релігійного і бытийного дискурсів) / А.С. Ващеулова // Филология, искусствоведение и культурология: актуальные проблемы: материалы международной заочной научно-практической конференции, 10 сентября 2012 г. – Новосибирск : Изд-во «Сибирская ассоциация консультантов», 2012. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/3762-happiness>

2. Воркачев С. Г. Концепт СЧАСТЬЯ: значимостная составляющая / С.Г. Воркачев // Язык, коммуникация и социальная среда: Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж : Изд-во ВГТУ. – Вып. 2. – 2002. – С. 4-18.
3. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 200 с.
4. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 291-314.
5. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Сіяч. – Вып. 2. – 1997. – С. 3-11.
6. Калинина И. О. Экология как наука, мировоззрение и учебная дисциплина / И.О. Калинина // Чтения памяти Алексея Ивановича Куренцова. – Владивосток : Дальнаука. – Вып. XXII. – 2011. – С. 176-180.
7. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. – Пер. с англ. / Под. ред. В. Г. Трилиса. – К. : «София»; М. : ИД «София», 2003. – 336 с.
8. Капра Ф. Поворотный пункт. Наука, общество и зарождающаяся культура. / Перевод В. И. Постникова, 2005. – 411 с. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://biospace.nw.ru/books/capra.pdf>
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
10. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1986. – 125 с.
11. Луньова Т. В. Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Луньова Тетяна Володимирівна. – К., 2006. – 348 с.
12. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
13. Маругина Н. И., Ламинская Д. А. Концепт «природа» в русской и английской языковых картинах мира. Статья 1 // Язык и культура. – 2010. – № 2 (10). – С. 36-45.
14. Тихонова С. А. Содержание концепта ENVIL в современной англо-американской картине мира (по данным лингвистических словарей) // Концептуальные исследования в современной лингвистике: сборник статей / отв. ред. М. В. Пименова. – Санкт-Петербург-Горловка: Издательство ГТПИИЯ. – Серия «Концептуальные исследования». – Вып. 12. – 2010. – С. 245-251.
15. Шейгал Е. И., Арчакова Е. С. Тезаурусные связи и структура концепта / Е. И. Шейгал, Е. С. Арчакова // Язык, коммуникация и социальная среда: Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж : Изд-во ВГТУ. – Вып. 2. – 2002. – С. 19-24.
16. American Heritage Dictionary of the English Language. – Houghton Mifflin Company, Fourth Edition, 2009. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/ecology>
17. Chambers Paperback Thesaurus. – Edinburgh : Chambers Harrap Publishers, 2007. – 646 p.
18. Collins English Dictionary. – Complete and Unabridged HarperCollins Publishers, 2003. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/ecology>
19. Collins Thesaurus of the English Language. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. – 1125 p.
20. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman : Pearson Education, 2009. – 2082 p.
21. Online Etymology Dictionary. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>
22. Oxford English Dictionary: In 12 v. / Ed. by L. Urdang. – London : Clarendon, 1970.
23. Oxford Thesaurus of English. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 988 p.
24. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. – New York : Random House, 2010. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/ecology>